

Šiuolaikinės visuomenės problemos

IŠ KO KYLA ŽMOGAUS TEISĖS?

Evaldas Nekrašas

Vilniaus universitetas, Filosofijos katedra
Didlaukio g. 47, LT-2057 Vilnius
Tel./faks. (370–2) 76 18 90

Stralpsnyje nagrinėjamas klausimas, ar įmanoma pateisinti žmogaus teisių egzistavimą nesiremiant metafizinėmis ir religinėmis žmogaus prigimties koncepcijomis. Aiškinamas moralės ir teisės, faktų ir vertybių, prigimtinių ir pozityvių teisės santykis. Teigiama, kad vienintelis teoriškai priimtinas žmogaus teisių pagrindas yra pozityvi moralė. Ši tezė eksplikuojama ir grindžiama kritiškai analizuojant galimus kontrargumentus.

Raktažodžiai: žmogaus teisės, žmogaus prigimtis, moralė, prigimtinė teisė, teisinis pozityvizmas

Žmogaus teisių sąvoka yra ir moralės, ir teisės sąvoka. Norint rimčiau ją panagrinėti, būtina aptarti prigimtinių ir pozityvių teisės santykį.

Pagal prigimtinių teisės (natural law) teoriją, žmogaus teisės yra Dievo duotos kiekvienai žmogui būtybei ir iš esmės yra žmogaus prigimtinių dalis. Būtent todėl jas ir galima laikyti prigimtinėmis. Jų šaltinis nėra valstybė ir jos įstatymai. Priešingai, įstatymų leidėjo priimti įstatymai, t. y. pozityvi teisė, turi atitikti prigimtines žmogaus teises ir visą prigimtinių teisę. Pozityvi teisė, pažeidžianti prigimtines žmogaus teises, yra neteisinga ir neturi tikrosios galios. Prigimtinių žmogaus teisės ir visa prigimtinė teisė yra aukštesnė už pozityviąją ir tas teises, kurias ji suteikia žmogui. Ši aukštesnė teisė yra išdėstyta šventose knygose. Ji taip pat gali būti atskleista gilinantis į žmogaus prigimtį; jos šaltinis yra religinis apreiškimas ir (arba) moralinė intuicija.

Kai pasaulyje pasirodė pirmosios konstitucijos, ši žmogaus teisių samprata tapo jų teoriniu pagrindu. Antai Alexanderis Hamiltonas – JAV konstitucijos įkvėpėjas – teigė; kad „šventas žmogaus teisės... tarsi saulės spinduliu žmogaus prigimtyje įrašė dieviškoji ranka ir to įrašo negali ištrinti jokia žemiška galybė“ (3, 1).

Hamiltono retorika yra būdinga prigimtinių teisės teorijos šalininkams. Ši teorija vyravo iki XVIII amžiaus pabaigos. Visi jos pagrindiniai šalininkai – Ciceronas, Tomas Akvinietis, W. Blackstonas – buvo įsitikinę, kad jokie žmogaus sukurti įstatymai neturi jokios galios, jei jie prieštarauja prigimtinę teisę. Šią pamatinę prigimtinių teisės teorijos idėją XIX amžiaus pradžioje nuodugniai kritiškai išanalizavo ir ryžtingai atmetė Johnas Austinas. Nuo to laiko teisės filosofijoje varžosi dvi pagrindinės mokyklos: prigimtinių teisės teorija ir teisinis pozityvizmas, kurio svarbiausiu atstovu XIX amžiuje pagrįstai laiko-

mas Austinas. Jis pabrėžė, kad teismai skelbia nuosprendžius remdamiesi pozityvia teise. Jeigu tam tikras veiksmas yra pozityvios teisės griežtai draudžiamas, tai jį padaręs kaltinamasis bus nubaustas nepaisant to, kad prigimtinės teisės požiūriu tas veiksmas yra neutralus ar netgi pagirtinas. Teisinio pozityvizmo esmę bene geriausiai išreiškia garsioji Austino frazė: „įstatymo egzistavimas yra vienas dalykas; jo privalumai (merit) ar trūkumai (demerit) – kitas“ (1, 184). Visi teisiniai pozityvistai pritaria Austinui, kad nėra jokio būtino ryšio tarp teisės ir moralės. O tai reiškia, kad įstatymų leidėjas visiškai neprivalo atsižvelgti į prigimtines žmogaus teises; neatitinkantys jų įstatymai turi tokią pačią galią, kaip ir visi kiti. Visi teisiniai pozityvistai sutaria, kad tai, ką priėmė įstatymų leidimo organas pagal nustatytas procedūras, turi neginčijamą juridinę galią. Tiesa, XX amžiuje jie linkę pabrėžti, kad „tai, kas tam tikroje visuomenėje laikoma teise, iš esmės yra socialinė konvencija“ (2, 241). Šis teiginys paprastai vadinamas „socialine teze“ ir kartu su teisės ir moralės atskiriamumo teze sudaro dabartinės teisinio pozityvizmo doktrinos pagrindą.

Nors pats Austinas nėra laikomas pozityvistinės filosofijos atstovu, jo ryšys su ja yra gana glaudus. Hume'o pozityvizmas padarė jam žymią įtaką, o jis savo ruožtu buvo Johno Stuardo Millio mokytojas. Ryškiai pozityvistinis buvo Austino įsitikinimas, kad tai, kas faktiškai egzistuoja, turi būti aiškiai skiriama nuo to, kas gali ar privalo egzistuoti. Pozityvistinė fakto ir vertybės perskyra įgauna savitą formą Austino teisės filosofijoje ir teisiniame pozityvizme apskritai. Įstatymai egzistuoja, jie turi vienodą galią visiems, sankcijos taikomos tiems visuomenės nariams, kurie juos pažeidžia. Taigi įstatymai turi būti traktuojami kaip socialiniai faktai. Remiantis tam tikrais moraliniais standartais jie gali būti vertinami kaip geri ar blogi, jie gali

turėti privalumų ar trūkumų, bet jie egzistuoja ir galioja nepriklausomai nuo mūsų moralinių nuostatų. Mūsų vertybės nekeičia jų statuso. Įstatymai galioja ir mus saisto nepriklausomai nuo to, kokios yra tos vertybės. Mes galime teigti, kad šias vertybes žmonijai atskleidė Dievas ar kad mes išvelgėme jas, išgilinę į savo protą bei sielą ir perpratę savo prigimtį, bet moralinės vertybės ir normos negali būti traktuojamos kaip aukštesnis įstatymas, kuris paverčia niekiniais tuos žemesnius, pozityvius įstatymus, kurie nesusiderinami su aukštesniu. Taigi moralė ir teisė turi būti rūpestingai ir nuosekliai atribojamos.

Prigimtinės teisės doktrina Locke'as ir jo sekejai grindė teiginį, kad individai turi tam tikras neatimamas prigimtines teises. Jau Hume'as su tuo nenorėjo sutikti. Comte'as ir Millis viena-reikšmiškai traktavo ją kaip metafizinę doktriną. Ypač Comte'as akcentavo, kad prigimtinės teisės sąvoka yra metafizinė sąvoka, nes ji neturi empirinio turinio. Pasak jo, individai turi tik tas teises, kurias jiems suteikia visuomenė. Jie neturi jokių teisių, kurių šaltinis būtų už visuomenės, negana to, – bet koks kalbėjimas apie tokias teises yra beprasmis. Todėl individai neturi jokio pagrindo ko nors reikalauti iš visuomenės. Tiesą sakant, jie turi daugiau galvoti apie savo pareigas, o ne apie teises. Ir nors Millis dažniau pabrėžia ne pareigas, o laisves, bet, su retomis išimtimis, jis vengia net minėti žodį „teisės“, o ką jau kalbėti apie „prigimtines teises“, kurių jis, kaip pozityvistas, negali, žinoma, pripažinti.

Žymiausias XX amžiaus teisinis pozityvistas yra H. L. A. Hartas. Jo požiūris į žmogaus teises yra, apskritai paėmus, labiau pozityvus nei Comte'o ar Millio. Tačiau jis neabejoja, kad žmogaus teisės gali būti traktuojamos tik kaip moralinės, bet ne juridinės teisės ir nėra viršesnės už pastarąsias. Hartas, panašiai kaip ir visi teisiniai pozityvistai, yra įsitikinęs, kad nėra jokio logiškai bū-

tino ryšio tarp juridinių ir moralinių taisyklių. Vis dėlto jis mano, kad įmanoma nurodyti kitoki nei loginis ryšys tarp moralės ir teisės. „Keldami... klausimą apie tai, kaip žmonės turėtų gyventi drauge, mes neturime pamiršti, kad jų tikslas, apskritai kalbant, yra gyventi. Tuomet argumentuoti yra nesunku. Tam tikrų visiškai akivaizdžių žmogaus prigimties ir žmonių gyvenamojo pasaulio apibendrinimų – išties gerai žinomų tiesų – apmąstymas leidžia daryti išvadą, jog kiekvienoje norinčioje išlikti gyvybinga socialinėje organizacijoje turi būti tam tikros elgesio normos... Visose visuomenėse, pasiekusiose tokią pakopą, kurioje teisė ir moralė skiriamos kaip skirtingos socialinės kontrolės formos, tokios normos iš tikrųjų yra bendros teisei ir konvencionaliajai moralei. (...) Elementariomis tiesomis apie žmones, jų natūralią aplinką bei tikslus grindžiami visuotiniai pripažįstami elgesio principai gali būti laikomi prigimtinių teisės minimaliu turiniu; juos reikia skirti nuo pretenzingesnių arba labiau abejotinų konstrukcijų, kurios dažnai pateikiamos tokio pavadinimu“ (4, 313).

Nors Hartas, kaip, beje, anksčiau ir Hume'as, vartoja tradicinę prigimtinių teisės terminą, jis suteikia jam, kaip matome, visai netradicinę turinį. Atitinkamos elgesio taisyklės išvedamos iš žmogaus pažeidžiamumo, iš to, kad žmonių fizinės ir intelektualinės galios apytikriai lygios, o resursai, kuriais jie gali naudotis, yra riboti. Dėl šitų priežasčių pozityvi teisė, kurios sudėtyje nėra tam tikrų elgesio taisyklių, pavyzdžiui taisyklės, draudžiančios žudyti, negali būti tvari. Tačiau prigimtinių teisės, apie kurią kalba Hartas, statusas yra visai kitoks nei tas, kurį prigimtinėi teisei priskiria Locke'as ar Adamas Smithas. Mat Hartas specialiai pabrėžia, jog vienas ar kitas su šiomis pamatinėmis taisyklėmis nesuderinamas pozityvus įstatymas nepraranda dėl to savo galios.

Teisiniai pozityvistai baiminosi, kad tradicinė prigimtinių teisės teorija gali turėti nepageidautinų socialinių pasekmių. Tie, kurie tapatina teisę ir moralę, gali ignoruoti visus įstatymus, nesuderinamus su jų moralinėmis pažiūromis. Tai veda į anarchiją. Kita vertus, teisės ir moralės atskyrimo stoka gali įtvirtinti įsitikinimą, kad visi įstatymai yra moralūs ir todėl jų nevalia keisti. Tvirtindami, kad logiškai būtino ryšio tarp teisės ir moralės egzistavimo pripažinimas yra klaida, visi teisiniai pozityvistai buvo veikiami tų pačių progresyvistinių idėjų kaip ir filosofai-pozityvistai. Ir vieni, ir kiti siekė tiek tvarkos, tiek ir pažangos. Jie nenorėjo sunaikinti teisinės tvarkos pagrindų. Kartu jie buvo *status quo* kritikai, o ne gynėjai.

Pradinė radikali prigimtinių teisės teorijos ir teisinio pozityvizmo priešprieša pastaraisiais metais tapo ne tokia aštri abiem doktrinoms pamažu keičiantis ir iš dalies asimiliuojant viena kitos elementus. Garsioji Harto diskusija su dviem žymiausiais šių laikų prigimtinių teisės mokyklos atstovais Lonu Fulleriu ir Ronaldu Dworkinu tai aiškiai liudija. Tačiau klausimas „Ar egzistuoja kokios nors prigimtinių žmogaus teisės?“ lieka kietas riešutas kiekvienam, kas nepageidauja remtis religinėmis ar metafizinėmis idėjomis svarstant žmogaus teisių egzistavimo klausimą.

Harto požiūris į šią problemą ką tik buvo aptartas – „Teisės sampratoje“ jis sieja minimalų prigimtinių teisės turinį su žmogaus prigimtimi. Tačiau tam, kam Pozityvus Protas padarė didesnę įtaką nei Hartui, žmogaus prigimties sąvoka atrodo labai ginčytina. Ar įmanoma pateisinti žmogaus teisių egzistavimą neapeliojant į tokią neaiškią ir įtartina sąvoką kaip žmogaus prigimtis?

Manau, kad daug natūralesnis pradinis tasakas žmogaus teisių natūralumui aptarti yra ne žmogaus prigimtis, o pozityvi moralė. Pozityvi,

t. y. daugiau ar mažiau visuotinai pripažinta, moralė yra gerokai aiškesnė sąvoka negu žmogaus prigimtis. Ją, skirtingai nuo žmogaus prigimties, galima empiriškai tyrinėti. Ir, žinoma, pozityvi moralė kinta laikui bėgant.

Taigi mano tezė labai paprasta: vienintelis teoriškai priimtinas žmogaus teisių pagrindas yra pozityvi moralė. Žmonės – nepriklausomai nuo pozityvios teisės, galiojančios vienoje ar kitoje valstybėje – turi tas ir tik tas teises, kurias pripažįsta visuomenė. Iš pirmo žvilgsnio ši tezė atrodo įtartina komunitariška. Įtartina komunitariška, nes, regis, vadinamosios pirmos ir antros kartos teisės, priešingai trečios kartos teisėms, apima veikia individualus, o ne bendruomenes. Sąžinės laisvė, laisvė nuo savavališko suėmimo, kalbos ir balsavimo teisė, t. y. būdingos pirmosios kartos teisės, panašiai kaip ir pagrindinės antros kartos teisės, pavyzdžiui, teisė įgyti išsilavinimą ar naudotis sveikatos apsauga, yra teisės, kurias turi individai. Ar leistina teigti, kad šios individualios teisės vienokia ar kitokia prasme priklauso nuo bendruomenėje ar visuomenėje vyraujančių pažiūrų? Ir kaip tokiu atveju galima kalbėti apie žmogaus teisių visuotinumą? Skirtingos bendruomenės ir visuomenės laikosi skirtingų požiūrių, kokias teises turi individai, ir daugelis jų nesuteikia individui teisės ženkliau nukrypti nuo gyvenimo būdo, kuris praktikuojamas bendruomenėje. Samuelis Huntingtonas nebuvo pirmasis, pabrėžęs, kad skirtingos civilizacijos turi gautinai skirtingas vertybių ir įsitikinimų sistemas. Bet jis tai padarė labai įtikinamai. Jo žodžiais tariant, „vakarietiškos individualizmo, liberalizmo, konstitucionalizmo, žmogaus teisių, lygybės, laisvės, įstatymo viršenybės, demokratijos, laisvosios rinkos, bažnyčios ir valstybės atskyrimo idėjos dažnai randa menką atgarsį islamiškoje, konfuciškoje, japoniškoje, hindu, budistinėje ar stačiatikių kultūroje“ (5, 116). Ar galime sutikti

su jo teiginiu, kad Vakarų pastangos propaguoti šias idėjas kitų kultūrų požiūriu tėra „žmogaus teisių imperializmas“? Atrodo, kad tarp žmogaus teisių ir bendruomenėje vyraujančios pozityvios moralės dažnai egzistuoja konfliktas, o ne harmonija. O jeigu taip, tai kokių būdu pozityvi moralė gali būti žmogaus teisių pagrindas?

Nors šie prieštaravimai yra tikrai rimti, manau, kad juos galima atremti. Bet iš pradžių norėčiau kiek patikslinti ir paaiškinti savo tezę. Ką turiu galvoje teigdamas, kad žmonės turi tik tas teises, kurias jiems pripažįsta bendruomenė? Tai tvirtindamas aš nesiremiu Michelo Sandelo ar Charleso Tayloro komunitarizmu. Aš netvirtinu, kad skirtingose bendruomenėse individai turi skirtingas teises. Vis dėlto aš manau, jog standartiniu tapęs požiūris, kad žmogaus teisės yra tos teisės, kurias moterys ir vyrai turi kaip moterys ir vyrai, o ne tik kaip tam tikrų bendruomenių nariai, ir kad tos teisės nėra žmonių sukuriamos, turi rimtų trūkumų ir jį būtina koreguoti.

Žmogaus teisių sąvokos išsirutuliojimas buvo sudėtingas istorinis procesas. Jo pradžioje ši sąvoka buvo glaudžiai siejama su tam tikromis religinėmis ir metafizinėmis koncepcijomis. Jos suvaidino svarbų vaidmenį idealams, tokiems kaip asmens ir jo nuosavybės neliečiamumas, virstant konkrečiomis teisėmis. Šiandien šis procesas pažengė labai toli ir žmogaus teisių idėja įsitvirtino mūsų sąmonėje. Kaidabar svarstome klausimą, kodėl reikia gerbti žmogaus teises, jau galime remtis šiuo empiriniu faktu. Jis mums leidžia atsisakyti tų religinių ir metafizinių koncepcijų, kurios kadaise taip glaudžiai buvo siejamos su žmogaus teisių problema. Mes galime atmesti tas koncepcijas kaip Wittgensteino kopėčias ir apsiriboti svarstymu to, ką bendruomenės nariai laiko savo teisėmis.

Vienu ir tuo pačiu metu asmuo gali priklausyti kelioms bendruomenėms. Kadaise žmogaus tei-

sių koncepciją priėmė maža bendrija (ar bendrijos). Klausimas, kokia tai buvo bendrija, pats savaime yra įdomus, bet šiame kontekste ne itin svarbus. Tačiau šiandien galima drąsiai teigti, kad plačiausia bendrija, pripažįstanti, kad žmogus turi (bent jau) teisę į gyvybę, laisvę ir nuosavybę, sutampa su žmonija. Ir nors šių teisių pripažinimas nėra *sensu stricto* visuotinis, jokia valstybė neturi teisės jų ignoruoti. Visuotinos žmogaus teisės egzistuoja ir yra viršesnės už tas teises, kurias viena ar kita valstybė suteikia savo piliečiams.

Kaip atremti Huntingtono priekaištą, kad žmogaus teisių idėja yra grynai vakarietiška idėja, kurią Vakarų pasaulis imperialistiškai pri-meta likusiam pasauliui? Reikia pripažinti, kad žmogaus teisių sąvoka iš tikrųjų yra glaudžiai susijusi su individualizmu, kuris yra pamatinė Vakarų civilizacijos vertybė. Socialinis pliuralizmas, pilietinė visuomenė, atstovaujamoji valdžia, įstatymo viršenybė yra būdingi Vakarų civilizacijos bruožai, ir akivaizdu, kad jie turėjo įtakos žmogaus teisių koncepcijos plėtrai. Tačiau, regis, visi pagrindiniai šios civilizacijos bruožai radosi tarp aštuntojo ir vienuoliktojo amžių ir įgavo pakankamai apibrėžtą pavidalą anksčiau, nei prasidėjo vadinamasis modernizacijos procesas. O žmogaus teisių sąvoka, priešingai, yra palyginti nesena. Ji buvo pradėta rimčiau svarstyti XVII–XVIII amžiuose ir tik antroje XX amžiaus pusėje pradėjo veikti tarptautinius santykius, taip įgydama visiškai naują statusą. Todėl ginčijantis su Huntingtonu galima teigti, kad šis sąvoka glaudžiau susijusi su modernizacija nei su pasaulio vesternizacija.

Čia natūraliai kyla klausimas, ar įmanoma modernizuotis kartu atmetant žmogaus teisių sąvoką. Huntingtonas atsakytų, be abejo, „taip“. Aš taip nemanau. Žmogaus teisių koncepcija jau yra pripažinta daugumos tautų ir tos teisės įrašytos jų konstitucijose. Modernizacija yra ob-

jektyvus procesas, nors ji yra padarinys veiksmų, kuriuos inspiravo tam tikros vertybės ir idėjos. Šio proceso pradžioje kai kurie vyrai ir moterys drįso kalbėti Dievo vardu ir skelbti, kad jis suteikė žmonėms tam tikras teises. Locke'as ir Hamiltonas būtent tai ir darė. Palankioje kultūrinėje ir socialinėje aplinkoje šios idėjos užvaldė žmonių protus ir ėmė sparčiai plisti. Kai kurios socialinės grupės vis dar priešinasi šioms idėjoms. Kai kurios valstybės vis dar bando jas užgniaužti. Tačiau pastangos joms priešintis yra bergždžios. Bent jau šia prasme pasaulis tampa vienu pasauliu. Netgi šalys, kurios neketina griežtai laikytis žmogaus teisių, įtraukia jas į savo konstitucijas. Todėl kiekvienas šiandien gali reikalauti laikytis žmogaus teisių remdamasis tuo, kad jos pripažįstamos iš esmės visuotinai.

Žmonės turi šias teises ne kaip tam tikros, šiek ar tiek lokalinės, bendrijos nariai, o kaip pasaulio piliečiai. Priešingai tam, ką teigia klasikinės žmogaus teisių teorijos šalininkai, šios teisės yra sukurtos sąmoningais žmonių veiksmais. Tų veiksmų buvo imamasi remiantis įvairiais įsitikinimais ir įvairiomis aplinkybėmis, bet mums daug svarbiau yra pabrėžti, kad kosmopolitinė, globalinė žmonių ir tautų bendrija turi teisę dabar – po to, kai tie veiksmai buvo padaryti – reikalauti, kad kiekvienas žmogus ir kiekviena valstybė gerbtų pamatines žmogaus teises. Žmogaus teisės nėra prigimtinės, jas sukūrė patys žmonės. Tačiau jų šaltinis – ne valstybės ir įstatymų leidėjai, bet bendrijos, kurios globalizacijos procese jungiasi į vieną globalinę bendriją. Pasaulinė bendrija tampa vis svarbesnė ne tik technologiniu, ekonominiu, finansiniu ar politiniu požiūriu, bet taip pat ir kaip bendrija, kuri reikalauja, kad visi ir visur laikytųsi pamatinių žmogaus teisių. Praktinės žmogaus teisių įgyvendinimo problemos lieka itin sudėtingos – tai rodo Kosovas ir Čėčenija. Tačiau konsensusas dėl žmogaus teisių svarbos iš

esmės jau pasiektas. Tai yra faktas. Iš faktų neįmanoma išvesti normų. Tačiau faktas, apie kurį kalbu, yra socialinis faktas: beveik visi žmonės pripažįsta, kad žmogaus teisių būtina laikytis. Netgi jei tas laikymasis nėra toks visuotinis, kokį mes

jį norėtume matyti, globaliniu požiūriu padėtis gerėja. Modernizacijos ir globalizacijos procesas prisideda prie žmogaus teisių įtvirtinimo daug daugiau nei bet kokios teorinės spekuliacijos apie tų teisių metafizinius pagrindus.

LITERATŪRA

1. Austin John. *The Province of Jurisprudence Determined*. New York: Noonday Press, 1954.

2. Coleman Jules L. and Leiter Brian. Legal Positivism. In D. Patterson (Ed.), *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*. Cambridge, MA: Blackwell, 1996.

3. *The Constitution of the United States*. Published by the Commission on the Bicentennial of the United States Constitution. Washington, D.C., 1991.

4. Hart H. L. A. Teisės samprata. Vilnius: Pradai, 1961.

5. Huntington Samuel P. The Clash of Civilizations // *Foreign Affairs*, vol. 72, No. 3, 1993.

WHAT IS THE BASIS OF HUMAN RIGHTS?

Evaldas Nekrašas

Summary

The traditional understanding of human rights as divine or inborn is out of fashion today. Positivism succeeded in undermining it. Yet the positivist reduction of the law to positive law, and the identification of human rights with positive rights granted by the state makes human beings too much dependent upon states and their laws. The positive school of law must of necessity acknowledge that these rights are determined by legal norms approved by state authorities. Yet from the contemporary moral stance this is unacceptable. We are inclined to treat human rights as higher standards than state's legal norms. Hence we need to prove that human beings really have specific rights even if a state does not grant them to its citizens and residents. How is it possible to do this without invoking metaphysical or religious notions? It seems that the simple idea that human beings have those rights which a community recognizes as appertaining to them, is a way out of the situation. Historically, public acceptance of the very idea of natural rights was closely linked with specific metaphysical or religious notions. They played an important role in the process of transforming – in the public perception – specific ideals into specific rights. Now this process has reached a rather advanced stage. This empirical fact enables us to elide metaphysical and religious notions when discussing the reasons for respecting human rights. We may

dispose of these notions like the Wittgensteinian ladder and limit ourselves to the examination of what members of a community believe their rights to be. In this case the most important problem becomes delimiting the boundaries of the community, whose members' human rights are upheld or infringed, and the relation of these boundaries to the borders of the state.

A person may be a member of many communities at once. Originally the notion of human rights was accepted by a small community (or communities). While questions regarding the status or identity of those communities may be fascinating, for us they are rather irrelevant. At present, however, there is more than one reason to claim that the broadest community which acknowledges that human beings have the right (at least) of life, liberty and property comprises all humankind. And although the acknowledgment of these rights is still far from being *sensu stricto* universal, no state has the right to ignore them. In this way it is possible to maintain that in spite of the fact that the notion of natural and universal human rights cannot be convincingly justified along metaphysical or religious lines, such rights exist indeed, and are superior to the rights which a specific state grants or fails to grant to its nationals.

Key words: human rights, human beings, moral, natural rights, positivism.

Įteikta 2000 09 12